

*Н.В. Шемякіна, к.е.н,
А.А. Пономаренко*

ПЕРСПЕКТИВИ ЛІЗИНГОВОГО КРЕДИТУВАННЯ ТЕХНІЧНОГО ОНОВЛЕННЯ ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Технологічний прогрес сьогодні є провідним чинником виробництва, за яким визначаються напрями перетворень у господарчій системі будь-якої країни. Упровадження нових технологій неможливе без створення відповідної матеріально-технічної бази й забезпечення значними обсягами інвестиційних ресурсів. Для України перехід до моделі інноваційного розвитку потребує здійснення модернізації традиційних галузей і створення нових виробництв. Такий процес супроводжується низкою вагомих невирішених проблем, серед яких одними з головних залишаються функціонування промисловості в умовах неефективного відновлення основного капіталу й недостатня інвестиційна активність на макро- та мікроекономічному рівнях.

Технологія знаходиться в безпосередньому зв'язку з машинами, обладнанням, матеріалами та іншими ресурсами, які використовуються при наявному способі виробництва. Завдяки активній частині основних фондів виготовляється продукція та створюється додаткова вартість, а від їх своєчасної заміни залежить можливість введення нових технологій, випуск якісної продукції та спроможність конкурувати на внутрішньому та зовнішньому ринках. Більша частина обладнання, яке сьогодні експлуатується, має низький технічний рівень і не відповідає ринковим вимогам. На сучасному етапі суб'єкти господарювання повинні подолати критичне зростання зношеності основних фондів і здійснити оновлення значних обсягів матеріальної частини виробництва. Без заміни застарілої техніко-технологічної бази в реальному секторі здійснення інноваційного розвитку економіки є неможливим. У цьому контексті можна визначити, що технічне оновлення основного капіталу є важливим чинником, який впливає на процеси якісних перетворень в економіці, і залежить не тільки від збільшення обсягів капіталовкладень, але й забезпечується вдосконаленням структури інвестиційних коштів та оптимізацією напрямів їх використання. Вирішення таких завдань можливе при застосуванні лізингу як складової фінансового забезпечення потреб в інвестиційних ресурсах, який є формою кредитування інвестицій у реальний сектор економіки і здатний поживавити процеси техніко-технологічного оновлення вітчизняного виробництва.

Метою статті є дослідження проблем поширення дієвості лізингу як джерела кредитування реального сектору економіки в контексті інноваційного розвитку України, активізації участі банків у забезпеченні просування лізингу на ринку фінансових послуг.

У наукових працях висвітлюється широке коло теоретичних, практичних та методологічних питань лізингової діяльності. Різні аспекти лізингу знайшли відображення у працях таких зарубіжних авторів: E. Altman, S. Amembal, J. Ang, V. Beattie, A. Berger, E. Imhoff, A. Goodacre, J. Graham, M. Lemmon, S. Tomson, J. Thomas, P. Peterson, J. Schallheim, R. Stapleton та інших. Серед інших питань вплив банківського сектору на розвиток лізингового ринку досліджено в наукових роботах вітчизняних вчених: О. Василика, Н. Внукової, О. Вовчака, Л. Кльоби, Я. Онищука, М. Савлука, В. Шелудько та багатьох інших. Як підтверджують вітчизняні вчені, проблема участі банків у лізингу не нова, але ще недостатньо розроблена. Потребують подальших досліджень проблеми забезпечення інвестиційними ресурсами реального сектору через використання лізингу, функціонування банків на лізинговому ринку й адаптування досягнень сучасної економічної науки у сфері розвитку лізингових відносин до потреб економіки України.

Становлення інноваційної економіки неможливе без створення, освоєння та випуску нової конкурентоспроможної продукції на основі досягнень науково-технічного прогресу, упровадження інновацій у всі сфери діяльності. Технічний розвиток і оновлення виробничого потенціалу визначається системою взаємозв'язків між державою, науково-технічною сферою і ринковим середовищем, що забезпечує постійне вдосконалення й відновлення техніко-технологічної складової виробництва і, як наслідок – має позитивний вплив на темпи економічного зростання. Як відзначають науковці, світовий інноваційний розвиток показує, що до поширення шостого технологічного укладу фундаментальна наука, НДДКР, виробництво і споживання продукту функціонували

відокремлено. Але шостий технологічний уклад неймовірний без програмної інтеграції сполучених процесів, і в цьому розумінні він, безумовно, є найбільш наукоємним [1]. Тому, серед інших заходів, економіка України потребує модернізації власної технічної бази, підвищення технічного рівня вітчизняної продукції відповідно до ринкових вимог через залучення наукових знань у виробництво. Сучасний стан інноваційної діяльності в Україні характеризується розірваністю зв'язків між головними учасниками інноваційного процесу, інформаційною обмеженістю та відсутністю мотивацій. Дослідження показують, якщо виробничі потужності підприємства використовуються на 60-70%, а попит на його продукцію скорочується, то воно не зацікавлене навіть у простому відтворенні основних фондів. Підприємству достатньо підтримувати у працездатному стані 60-70% потужностей, що використовуються [2].

Інноваційний чинник поки що залишається другорядним в економічному зростанні країни, незважаючи на взятий ще у 1994 р. курс на розвиток національної економіки за інноваційною моделлю, що визначено у “Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу”. Починаючи з 1991 р. в Україні жодного бюджетного року не була виконана визначена ст. 34 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» норма забезпечення державою бюджетного фінансування наукової та науково-технічної діяльності обсягом не менше 1,7% валового внутрішнього продукту (ВВП) України. Типова щорічна цифра видатків на науку ставила 0,3-0,5% ВВП, унаслідок чого наука в нашому суспільстві мала переважно соціокультурну функцію. Відомо, що економічна функція науки починається з обсягів фінансування більших від 0,9% ВВП [3].

Створення нової моделі розвитку економіки неможливе без забезпечення необхідної динаміки оновлення технічної бази виробництва й упровадження нових технологій, про що свідчить світовий досвід. Як відзначає В. Соловйов, сьогодні загальноновизнаним є те, що саме інноваційний розвиток є економікоформуючим процесом, а інноваційна політика розглядається як ключовий фактор соціально-економічного розвитку держави [4]. В економіці, орієнтованій на інновації, під впливом наукових та технологічних знань традиційні сфери матеріального виробництва трансформуються та радикально змінюють свою техніко-технологічну основу. У сучасних ринкових умовах упровадження у практику результатів наукових винаходів є базовим чинником формування потенціалу конкурентоспроможності. Для забезпечення необхідних перетворень у вітчизняній господарчій системі потрібна модернізація виробництва на основі інтенсифікації відтворювальних процесів. Інвестиції у відновлення основного капіталу мають здійснюватися на принципах цільового використання, що потребує створення нових механізмів фінансування капіталовкладень. Така ситуація посилює увагу до проблем активізації інвестування інноваційної діяльності через використання різних джерел фінансових ресурсів, у тому числі шляхом поширення лізингового кредитування, що сприятиме формуванню сучасного гнучкого механізму фінансування інноваційно-інвестиційних процесів. За визначенням провідних фахівців та вчених, які займаються дослідженням проблематики економічного розвитку, сьогодні існує дві найбільш важливі проблеми: фінанси та технології, але разом вони розглядаються рідко [5]. Забезпеченість фінансовими ресурсами потреб господарчої системи України в технічному переоснащенні доцільно розглядати з позиції активізації банківської діяльності у сфері інвестування, оскільки сьогодні з усіх існуючих фінансових інституційних структур (фондовий ринок, кредитні союзи, інвестиційні фонди тощо), через їх недостатній розвиток, банківському сектору належить провідна роль у забезпеченні коштами економіки.

У складі джерел фінансових ресурсів підприємств фінансовий лізинг належить до позикових коштів. По суті, фінансовий лізинг (finance lease) є формою кредиту [6]. Дослідження кредитних схем фінансування господарської діяльності, які використовуються у вітчизняній практиці, дозволяє говорити про те, що українські банки переважно застосовують проектне, торгове фінансування та фінансування оборотного капіталу, тобто обмежена кількість банківських установ використовує кредитування основних засобів як джерело отримання прибутку. Банківські кредити останніми роками займають усього 11-12% у фінансовому забезпеченні потреб підприємств і не відповідають тій ролі, яку банки мають відігравати в умовах ринкової економіки [7]. Підприємство при формуванні основного капіталу – придбанні основних засобів та нематеріальних активів – потребує довгострокових вкладень. Сьогодні в Україні банки формують свої пасиви переважно за рахунок залучення короткострокових ресурсів, що ускладнює їх подальше розміщення на більш довгий строк. Це, у свою чергу, стає перешкодою інвестиційної ефективності й лізингового ринку,

який залежить від можливості залучення капіталу на середньо- та довгострокових умовах повернення. Банківський сектор має важливе значення для всіх учасників лізингових відносин, оскільки банківське кредитування є значним джерелом фінансування їх діяльності. Позикові кошти, у тому числі банківські кредити, у структурі джерел фінансування лізингових компаній у 2010 р. зросли до 86,6%, у 2009 р. їх частка становила 64,5% [8]. Як визнають вчені, з одного боку, надання кредитів на довгостроковій основі для кожного окремого банку пов'язане з підвищеним ризиком, який не зіставляється з можливістю отримання прибутку на вкладені кошти [9]. З іншого боку, спад виробництва, руйнування відтворювального контуру підприємств обмежує можливості щодо їх самофінансування, формує підвищені очікування до наявності зовнішніх (щодо підприємств) інвестиційних ресурсів та обумовлює, зокрема, потребу у значних обсягах банківських кредитів, які у зв'язку з інертністю реального сектору мають бути достатньо довгостроковими [10]. Тривалість та ціна кредитів, стійка динаміка та зростання обсягів банківського кредитування, стабільний банківський сектор визначають розвиток лізингової індустрії не тільки у вітчизняній економіці.

Вимогою щодо вітчизняної банківської практики за умов інтеграції України у світове господарство стає активізація діяльності в напрямі розвитку ринку банківських послуг. Підвищення його обсягів та використання нетрадиційних джерел у банківському фінансуванні є загальною тенденцією, яка притаманна розвиненим країнам. Банки через поширення використання нетрадиційних або додаткових видів банківських послуг, до яких належить лізингове кредитування, створюють конкурентні позиції та досягають якісно нового рівня розвитку своєї діяльності. Як свідчить вітчизняна практика, сьогодні ринок лізингових послуг, за даними Українського об'єднання лізингодавців, представлений переважно іноземними компаніями – “доньками” великих банків. Пріоритетне становище вони мають завдяки можливості користуватися підтримкою материнських структур через використання переваг централізованого банківського кредитування своєї діяльності. Приналежність лізингової компанії до міжнародної банківської групи дає можливість лізингодавцям отримувати більш дешеве фінансування, що дозволяє надавати лізингові послуги на більш вигідних умовах, ніж компаніям з українським капіталом. Головними представниками на українському ринку лізингових послуг залишаються дочірні структури найбільших іноземних фінансових груп – ВТБ Лізинг Україна, Райффайзен Лізинг Аваль та УніКредит Лізинг. Діяльність цих компаній пов'язана з обслуговуванням контрактів із держмонополіями та найбільшими підприємствами України [11]. Це дозволяє зробити висновок про те, що вітчизняний ринок лізингового кредитування не сприяє розвитку малого та середнього підприємництва.

Сьогодні вітчизняні банки оперують стандартним набором продуктів та послуг, які належать переважно до традиційного кредитно-розрахункового та депозитного банківського обслуговування. Сучасна міжнародна практика банківської діяльності в розвинених економіках показує, що банки намагаються зробити свою діяльність універсальною – створюють передумови розвитку конкурентного середовища й мають швидкі темпи зростання ринку банківських послуг. Це дає підстави визначити, що фінансовий лізинг є перспективним видом діяльності, а поширення його використання як одного з напрямів забезпечення конкурентних позицій на ринку для українських банків набуває актуальності. Із двох основних видів лізингу (фінансового та оперативного) банківські установи спеціалізуються на операціях фінансового лізингу, виходячи із притаманних йому характерних відмінностей, які розглядаються банками як переваги:

відшкодування вартості об'єкта лізингу у складі лізингових платежів, що має включати не менше 75% вартості об'єкта лізингу;

після закінчення строку договору об'єкт угоди переходить у власність лізингоотримувача або викупався ним за залишковою вартістю;

ризиків випадкового знищення або пошкодження, а також витрати, пов'язані зі страхуванням, експлуатацією, технічним обслуговуванням та ремонтом, несе лізингоотримувач, якщо інше не передбачено договором лізингу.

Для досягнення ефективності впровадження лізингового напряму кредитування інвестицій, лізингодавцем повинні бути досліджені внутрішні та зовнішні фактори, сукупність яких визначатиме реалізацію можливостей такого виду послуг на практиці (див. таблицю).

Перелік внутрішніх та зовнішніх факторів, які визначають реалізацію можливостей лізингу на практиці

Зовнішні	Внутрішні
структура споживачів лізингових послуг; динаміка та параметри платоспроможності лізингоотримувачів; місткість ринку; сегментація лізингового ринку; поширення потреби в лізингових послугах по секторах економіки та визначення потенційних користувачів; особливості попиту на надане в лізинг майно (сезонність, насиченість попиту тощо); прихильність споживачів до отримання лізингових послуг в одній компанії; кількість конкурентів і частковий розподіл ринку лізингових послуг; визначення конкурентних позицій учасників ринку; інформованість потенційних клієнтів про такий вид послуги та механізми її надання; макроекономічна ситуація; державне регулювання	джерела мобілізації коштів для здійснення фінансування; портфельний аналіз (визначення економічного статусу клієнтів, стратегії взаємодії, ризикова складова); вартість лізингової послуги та можливості її оптимізації; рівень підготовки фахівців та їх ефективність у просуванні нового напрямку; якість послуг, які надаються та спеціалізація; наявність інформаційної бази

Регулювання лізингової діяльності здійснюється за Законом України “Про фінансовий лізинг”, нормами цивільного, податкового та митного законодавства. Відповідно до Закону України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” лізинг є одним із видів фінансової послуги, а його регулювання входить до компетенції вповноваженого органу з регулювання діяльності фінансових організацій. Слід відзначити, що у вітчизняній практиці регулятором фінансового лізингу виступає Держфінпослуг, а оперативного лізингу – Мінекономіки. При цьому останньому належить пріоритетне право щодо розробки законодавства у сфері лізингової діяльності. Відсутність єдиного державного регулятора негативним чинником, що перешкоджає ефективному розвитку лізингу в Україні. Крім того, існують і інші невирішені проблеми. Так, стримуючим чинником розвитку ринку лізингових послуг є існування різних умов для розвитку підгалузей фінансового сектору, таких як банківське кредитування та фінансовий лізинг. Наприклад, за державною програмою, банки при наданні кредитів можуть розраховувати на часткову компенсацію відсотків, тоді як використання цього механізму щодо фінансового лізингу не передбачено. Розвинені країни для всіх сфер фінансової діяльності мають однакові умови функціонування. При виникненні проблем із ліквідністю в міжнародній практиці лізингова компанія може отримати рефінансування від Центрального банку. В Україні рефінансування надається тільки банківським установам.

Лізингові операції не належать до класичних банківських операцій, але здійснювати фінансовий лізинг банки мають право згідно з Законом України “Про банки та банківську діяльність”. Фінансування лізингових угод банківські заклади здійснюють декількома способами:

- капітальне інвестування, якщо банк виступає в ролі лізингодавця;
- кредитування лізингодавця при придбанні об’єкта лізингу або відновлення коштів, які спрямовані лізингодавцем раніше з метою придбання об’єкта лізингу;
- придбання в лізингодавців зобов’язань його клієнтів;
- гарантування угоди для зниження ризику неплатежу з боку лізингоотримувача.

Лізинговий процент, податкові пільги та комісійні за надання пов’язаних із лізингом послуг (маркетингових, інжинірингових, консультаційних тощо), створюють нове джерело доходу банку.

Як визначають науковці, у період свого становлення темпи приросту обсягів лізингових операцій у грошовому вимірюванні перевищували темпи економічного розвитку більшості країн. Лізинг став ефективним чинником інтенсивного розвитку національних економік західних країн, підвищення їх конкурентоспроможності на світовому ринку. У світовій практиці лізингу належить місце одного з провідних нетрадиційних джерел фінансування інвестиційної діяльності. Поширення впровадження лізингу на заході почалось на початку 50-х років, а його становлення у світі належить до 60-х років. Такого стрімкого розвитку не набула жодна інша послуга [12].

У докризовому періоді питома вага лізингу щодо інших видів інвестування у більшості країн досягала 25-30%, а саме у європейських країнах він становив близько 28%. Частка лізингового фінансування у загальному обсязі капітальних інвестицій в Україні у 2006 р. становила 2,8%, у 2007 р. – 8,5, у 2008 р. – 3,8%. Рівень проникнення лізингу (розраховується як співвідношення обсягів нових угод, укладених лізингодавцями, та капітальних інвестицій) у Європі становив 15%, а в Україні – 1,3% (1,7% на початку 2010 р.). Український ринок лізингу за обсягами складає 0,1% від європейського. За 2009 р. відбулося зниження темпів укладання нових лізингових угод на 71,4% порівняно з показником 2008 р. Зараз на ринку активно працюють не більше 20-30 компаній, оскільки незалежні лізингодавці практично на 100% згорнули свою діяльність щодо складання нових договорів і лише продовжують "відпрацьовувати" укладені раніше угоди [13, 14]. Тому, незважаючи на прискорені темпи зростання лізингового ринку в докризовому періоді, ситуація, яка склалася сьогодні, свідчить про те, що використання лізингу в нашій країні обмежене та лізингова діяльність ще не набула відповідних до потреб вітчизняної економіки розмірів.

Отже, основними передумовами поширення лізингу як джерела кредитування реального сектору й підвищення зацікавленості банківських установ розглядати активізацію своєї діяльності у сфері інвестування через використання цього інструменту є:

- сучасні процеси глобалізації та інтеграції у фінансовій сфері, інтенсивний розвиток технологій, що змінює інвестиційну поведінку економічних суб'єктів;

- сприяння формуванню конкурентних позицій фінансового та реального секторів на внутрішньому та зовнішньому ринках;

- досягнення результативного зв'язку банківського та реального секторів при використанні лізингової схеми інвестування, яка дозволяє забезпечити цільове використання інвестиційних ресурсів;

- необхідність формування економічної політики використання й оновлення основного капіталу підприємства відповідно до сучасних ринкових вимог;

- удосконалення структури інвестиційних ресурсів як забезпечення темпів приросту основного капіталу;

- стимулювання проведення змін виробничої структури, технологій;

- залучення капіталу на середньо- та довгострокових умовах повернення;

- підвищення інвестиційного потенціалу економіки, створення умов здійснення інвестиційно-інноваційної діяльності.

Інноваційні пріоритети розвитку потребують формування відповідної до сучасних вимог техніко-технологічної бази, яка стане основою створення конкурентного потенціалу країни. Значною мірою вирішення цієї проблеми залежить від можливостей використання сучасних форм фінансування, як частки комплексного забезпечення процесів перетворень, і залучення у високотехнологічну сферу економіки позабюджетних інвестицій. Авторами вважається, що лізингове кредитування інвестицій, ефективність якого підтверджена світовим досвідом, є перспективним шляхом фінансування техніко-технологічного переоснащення виробництва як передумови забезпечення інноваційного напрямку розвитку. Лізинг є тією організаційно-економічною формою спільної діяльності банку та підприємства, яка дозволяє найбільш повно врахувати інтереси та можливості всіх учасників. Використання лізингу сприятиме активізації взаємодії реального та фінансового секторів, насамперед його банківського сегмента, в підвищенні інвестиційної складової функціонування названих структур.

Література

1. Чумаченко М.Г. Перспективи неіндустріальної трансформації економіки України та Донбасу / М.Г. Чумаченко, О.І. Амоша, В.І. Ляшенко // Структурні реформи і трансформації в промисловості: перспективи і пріоритети: тези доп. і повідом. Міжнар. наук.-практ. конф. (Донецьк, 17 груд. 2010 р.) / НАН України, Ін-т економіки пром-сті; редкол.: О.І. Амоша (відп. ред.) та ін. – Донецьк, 2010. – 308 с.
2. Дарижапов Б.Д. Макроэкономические подходы к оценке инвестиционных проектов / Б.Д. Дарижапов // Социально-экономические и технические системы – 2007. – № 9 (43) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://db.inforeg.ru/eni/artList.asp?j=14&id=0220611122&idfull=0421100029>.
3. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / авт.-упоряд.: Г.О. Андрощук, І.Б. Жилияєв, Б.Г. Чижевський, М.М. Шевченко. – К.: Парламент. вид-во, 2009. — 632 с.
4. Соловьев В.П. Инновационная деятельность как системный процесс в конкурентной экономике (Синергетические эффекты инноваций) / В.П. Соловьев. – К.: Феникс, 2006. – 560 с.
5. Крегель Я. Финансы и технологии: как заставить их взаимодействовать? / Я. Крегель [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://2010.gpf-yaroslavl.ru/viewpoint/YAn-Kregel-Finansy-i-tehnologii-kak-zastavit-ih-vzaimodejstvovat>.
6. Этрилл П. Финансовый менеджмент для неспециалистов. – 3-е изд. / П. Этрилл; пер. с англ. под ред. Е.Н. Бондаревской. – СПб.: Питер, 2006. – 608 с: ил. – (Серия Классика МВА).
7. Опарін В. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти): моногр. / В. Опарін. – К.: КНЕУ, 2005. – 240 с.
8. Підсумки діяльності лізингодавців за 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.leasing.org.ua/ua/bulletin/>
9. Луців Б.Л. Банківська діяльність у сфері інвестицій / Б.Л. Луців. – Тернопіль: Економічна думка, Карт-бланш, 2001. – С. 320.
10. Дзюбулюк О.В., Банки і підприємства: кредитні аспекти взаємодії в умовах ринкової трансформації економіки: моногр. / О.В. Дзюбулюк, О.Л. Малахова. – Тернопіль: Вектор, 2008. – 324 с.
11. Лізинг в Україні: дорого і мало [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.investway.in.ua>.
12. Ляшенко В.И. Использование лизинга в развитии предпринимательства и инвестиционной сферы за рубежом / В.И. Ляшенко, В.В. Бережной. – Донецк, ИЭП НАНУ, 1997. – 84 с.
13. Розвиток фінансового лізингу в Україні [Електронний ресурс] // Цінні папери України. – 2009. – № 13 (555). – Режим доступу: http://www.securities.org.ua/securities_paper/review.php?id=555&pub=3963.
14. Розвиток лізингу в Україні [Електронний ресурс] // Цінні папери України. – 2010. – № 25 (619). – Режим доступу: http://www.securities.org.ua/securities_paper/review.php?id=619&pub=4641.
15. Ang J. The Leasing Puzzle / J. Ang, P.P. Peterson // The Journal of Finance. – 1984. – 39. – P. 1055-1065.
16. Adedeji A. Leases, Debt and Taxable Capacity / A. Adedeji, R.C. Stapleton // Applied Financial Economics. – 1996. – 6, 71.
17. Beattie V. International lease accounting reform and economic consequences: the views of UK users and preparers / V. Beattie, A. Goodacre, S.J. Thomson // International journal of accounting. – 2006. – 41(1). – P. 75-103.
18. Berger A.N. The Efficiency of Financial Institutions: A Review and Preview of Research Past, Present, and Future / A.N. Berger, W.C. Hunter, S.G. Timme // Journal of Banking and Finance. – 1993. – 17: 221-49.
19. Graham J.R. Debt, Leases, Taxes, and the Endogeneity of Corporate Tax Status / J.R. Graham, M.L. Lemmon, J.S. Schallheim // The Journal of Finance. – 1998. – 53, 131-162.
20. Imhoff E.A. Economic consequences of accounting standards: The lease disclosure rule change / Imhoff E.A., Thomas J.K. // Journal of Accounting and Economics. – 1988. – 10: 277-310.

Надійшла до редакції 26.10.2011 р.